

Araştırma Makalesi • Research Article

Melayê Cızîrî Dîvânî'nda Âşık Tipi

The Category of “Lover” in Cizîrî's Dîwan

Şeyhmus Orkin,^{a,*} Hatip Erdoğan^b

^a Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6505-5684

^b Öğr. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8128-9835

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Haziran 2017

Düzeltilme tarihi: 28 Aralık 2017

Kabul tarihi: 12 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Cizîrî

Âşk

Maşuk

Âşık Tipi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 June 2017

Received in revised form 28 December 2017

Accepted 12 February 2018

Keywords:

Cizîrî

Love

Beloved

Lover's Category

ÖZ

Eğer aşk yakıcı bir hal ise, şüphesiz bu hali en iyi tarif edecek olanlar da bu halin ateşinde yanıp kül olanlardır. Bu halin ateşinde kül olanları yani âşıkları sözlüklerde birkaç cümlelik tarifler çerçevesinde okumak mümkündür. Fakat onların kendi dilinden kendilerini anlamaya çalışmak, bize âşık olma durumunun birkaç cümle ile tarif edilemeyecek kadar derin ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Âşığın tanımını için genel bir tanım cümlesinden ziyade âşığın kendi dilinden farklı yönlerini, özelliklerini, yaşadıklarını, arzularını ve amaçlarını ayrıntılı bir biçimde anlatan sözlerini bir araya toplayıp bu söylediklerinin tümü üzerinden âşığı tanımaya çalışmak daha doğru görünmektedir. Bu çalışmada 16. yüzyılın son yarısıyla 17. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ünlü Kürt mutasavvıf şairi Şeyh Ahmed-i Cezerî veya halk arasında bilinen adıyla Melayê Cizîrî'nin Dîvânî'nda âşık tipinin nasıl ele alındığı, onun kendi tarifleri çerçevesinde incelenecektir.

ABSTRACT

Considering love as a burning state, no doubt that it will be best expressed by those of who have been burned to ashes within the fire of it. It is possible to find brief definitions of these people, namely the lovers, in the dictionaries. However, attempts to read them in their authentic language show us that the state of love is too profound and multidimensional to be expressed within a few sentences. It seems that rather than suggesting an exclusive definition of the “lover”, gathering the parts which explain the different aspects, characteristics, experiences, desires and purposes of the concept within lovers' particular language at length and trying to understand the term over the whole of these parts is more appropriate. In this study, the approach to love, of the Kurdish poet Sheik Ahmed-i Cizîrî, or colloquially MelayêCizîrî, who lived between the second half of the 16th century and in the beginning of the 17th century, is analyzed in the frame of his own descriptions.

1. Giriş

Melayê Cizîrî Dîvânî'nda konu, genel olarak maşuk, aşk ve âşık etrafında şekillenir. Bu üç unsur, Dîvân'da ele alınan temel unsurlardır ve diğer bütün unsurlar, bu üç unsura bağlı olarak işlenmektedir. Ele alacağımız “âşık” tipi ve kavramı ile ilgili olarak Arapça, Farsça ve Türkçe sözlüklerden sayfalarca malumat çıkarmak mümkündür. Bizim amacımız sözlüklerde geçen tanımları sıralamaktan ziyade Klasik Kürt Edebiyatının zirve şairi olarak kabul edilen Melayê Cizîrî'nin bu kavramı nasıl ele aldığını ortaya koymaktır.

Çünkü Dîvânî'nda “aşk” konusuna oldukça geniş yer veren Cizîrî'nin tecrübî bilgisini bize aktaran her bir mısraın sayfalarca sözlük tanımıyla mukayese edilemeyecek kadar değerli ve önemli olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmamız tek tipin (âşık) ele alındığı bir dîvân tahlilidir. Bu kavram ile ilgili kaynakçada gösterilen Melayê Cizîrî Dîvânî'nin tümü taranmış Dîvân'da “âşık” tipinin lafız olarak geçtiği mısraların yanı sıra mânâ olarak da işlendiği beyitlerin büyük çoğunluğu tespit edilip tahlil edilmiştir. Eserini incelediğimiz şair Melayê Cizîrî, birçok eski edebiyat şairi gibi aynı zamanda mutasavvıf bir âşıktır. Şairlerin bu

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: s.orkin@alparslan.edu.tr

özelliği, âşık tipinin tahliliyle ilgili önemli bir ayrıntıyı ortaya koymaktadır. Söz konusu şairlerin eserlerinde âşık tipinin tahlili çalışılırken, bu şairlerin kendilerinin de birer âşık olduğu dikkate alındığında, kendileriyle ilgili yaptıkları tanımlamalar ve verdikleri yargıların çoğunun aynı zamanda âşık tipinin de birer tanımı olduğu görülecektir.

Çendekî sadiq cema bin er bibêjî can fida bin
Wek Melê lazim tu nabin wî ji dil canê xwe daye

Bütün sadık âşıklar toplansa bir araya sanmam ki canını etsin feda
Olmaz kimse Mela gibi, çünkü gönülden canını vermiş bu yolda

(Melayê Cizîrî, 2013: 124-125)

Bu açıdan bakılınca dîvân tahlili çalışmalarında âşık tipinin oldukça geniş bir yer tutacağı aşikârdır. Âşık tipinin tahlilini yapmaya çalışacağımız bu araştırmada, âşığı âşık yapan aşkı ve ona aşkı bahşeden maşûğu da genel çerçevede tanımlamak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalede Melayê Cizîrî Dîvânı'nda "aşk" ve "maşûk" konularıyla ilgili tüm beyitler verilmemiş, bu kavramlar çalışmanın asıl konusu olan âşık tipinin daha iyi anlaşılabilmesi için genel olarak açıklanmıştır. Ayrıca çalışmamızda Melayê Cizîrî ile herhangi bir şair arasında sistematik bir mukayese yapılmamakla beraber Melayê Cizîrî'nin ele aldığı, tanımladığı bazı meselelerin eski edebiyatta nasıl anlaşıldığını göstermek amacıyla meşhur bazı şairlerin aynı konu ile ilgili beyitlerine de yer verilmiştir. Bu şekilde her ne kadar bilindik tahlil metodunun kısmen dışına çıkılsa da Melayê Cizîrî'nin âşık tipiyle ilgili mesajının ve sanatının daha iyi anlaşılmasına katkı sunulacaktır.

2. Aşk

Aşk, şiddetli bir sevme hali, âşık ile maşûk arasında daha çok âşık ile ilgili olan durum, sevginin son merhalesi ve var olma sebebi olarak tanımlanmıştır (Uludağ, 2012: 48; Pala, 2015: 38). Arapça 'ışk, kelimesi sarmaşık anlamına gelir, sarmaşığın herhangi bir bitkiyi sarıp kuşatması ile aşk/'ışkın insan kalbini sarıp kendi hükmü altına alması arasında bir benzerlik ve bağlantı kabul edilmiştir (Kılıç, 2014: 39). Sûfiler, 'Eclünî'nin eserinde geçen "Ben gizli bir hazineydim bilinmek istedim..." sözü üzerinden ('Eclünî, 1997: 121), aşkı yaratılış sebebi olarak değerlendirmişler. Bu genel çerçeve içerisinde eski edebiyatta hakiki aşk, Allah'a olan aşk ve ilahî aşk olarak tanımlanırken mecazî aşk ise insana karşı duyulan aşk ve beşerî aşk olarak ifade edilmiştir.

Etwarê 'ışq û mestî esrarê butperestî
Teqrîrê sed rîwayet nakit li bo kifayet

Anlamak için putperestliğin sırlarını aşkın etvarını
Yülerce rivayet bu vadide etmez buna kifayet

(Melayê Cizîrî, 2013: 246-247)

Mela, aşkın tanımıyla ilgili olarak öncelikli bir noktaya işaret etmektedir. Tecrübe edilerek anlaşılan bu halin söz ile ifade edilmesinin oldukça zor olduğunu, sözlerin bu derin hâli anlatmaya kifayet etmeyeceğini dile getirmektedir. Kendisini aşkın sırlarına vâkıf, aşkın esrarını çözmüş ve aşkın müftüsü olarak tanıtan Melayê Cizîrî (2013: 284, 112), elbette aşkın tanımıyla ilgili aşk sözlüğüne önemli katkılar sağlayacak mısralar yazmıştır. Fakat Yukarıdaki beyit ile

aşkın girift hallerinin söz ile açıklanmasının pek kolay olmadığına da dikkat çekmiştir.

Min dî sehergeha elest camek ji kewser dost di dest
Jê da Melê lew maye mest hetta heyatê serxweş in

Elest seherinde gördüm sevgilinin elinde kevser bardağı
Bir yudum verip mest etti Mela'yı ondandır sarhoş olduğumuz ömür boyu

(Melayê Cizîrî, 2013: 94-95)

Melayê Cizîrî, aşkın başladığı nokta olarak Bezm-i Elesti işaret etmektedir. A'raf Suresi 172. ayette geçen Bezm-i Eleste Allah, yeryüzüne halife olarak göndereceği insanın ruhuna, dünyada göreceği çetin imtihan öncesinde "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" sorusunu sorarak insanlığın şهادetiyle ilahlığını teyit etmiştir. Mela, kevser kadehiyle başlayan aşk sarhoşluğunu, tarih olarak insanın yeryüzüne gönderilmesinden öncesine kadar geriye götürmektedir (414, 436). Ona göre aşkın sarhoşluğuna kapılanların zevki, daha o mecliste, maşûğun "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" sorusuna muhatap olma şerefiyle başlamış ve bu şهادet hali hayat boyu da devam edecektir.

Qelbi e'yan dikirit hub we wucûd
'İşqê iksîr e we em sîm û mes in

Varlıkla a'yanı tersine çevirir sevgi

Bir iksirdir aşk, bizse gümüş ve bakırız

(Melayê Cizîrî, 2013: 98-99)

Sar dibit dil ma bi sed cewr û cefayan zerreyek
'İşqi teb'et nar e hingî biçit dijwar bit

Yüz cevri ü cefa ile gönül ateşi bir zerrecik olsun soğur mu hiç

Aşk ateş gibidir devam ettikçe şiddetlenir harareti

(Melayê Cizîrî, 2013: 72-73)

Ateşê 'ışqê wucûdê hel dikit şubhetê zêr
Heye mumkin nefirî zibeqê ferrarê hudûs

Altını nasıl eritirse ateş, öyle eritir varlığı aşk ateşi

Ne mümkün fırlayıp kaçmasın sağa sola kayan civası hudusun

(Melayê Cizîrî, 2013: 80-81)

Yukarıdaki beyitler bir arada değerlendirildiğinde aşkın saf olanı ortaya çıkarmak için değersiz olanı eritip yok eden bir ateş olarak tanımlandığı görülmektedir. Yani aşk kötü olanı yok edip iyi olanı da ortaya çıkararak insanı arındırır. Aşk ile arınmış ruhlar ebede kadar kirli kalır (Melayê Cizîrî, 2013: 266). Bu anlamının yanında ilk beyitte Melayê Cizîrî, insanları farklı değerlerde görüp onları bakır ve gümüş madenine benzetmektedir. Aynı beyitte aşkı kıymetli bir iksire benzeten Mela, bu iksir ile düşük kalitedeki madenlerin değişerek altına dönüşeceğine işaret etmektedir (Zivingî, 2013: 45).

Me'neya 'ışqê bêm çi ye lew min bi çeşmê dil diye
'Eksa cemalek safî ye lami' di mir'ata me da

Söyleyeyim mi nedir, kalb gözüyle gördüğüm aşkın manası
Saf güzelliğin ruh aynamızda akseden parıltısıdır aşk

(Melayê Cizîrî, 2013: 28-29)

Melayê Cizîrî manevi âlemde kalp gözüyle idrak ettiği aşkın tarifini, benzerine az rastlanır bir netlikle dile getireceğini söylemektedir. Ona göre aşk, kalpte tecelli eden bir güzelliğin (güzelin) nurudur. Mela'ya göre parlak (temiz)

gönül aynasına akseden sevgilinin saf güzelliği, aşkın derin mânâlarını içermekte ve bu mânâlar ancak âşık olanların kalp gözüyle tam olarak idrak edilebilmektedir. “Gönül gözü” kavramı üzerinden aşkın tecrübî bilgi yoluyla anlaşılabilmesine işaret eden Mela, bu hale vâkıf olduğunu da beyan etmektedir. Ona göre aşk, âşığı hakikatin sırlarına ulaştıran bir bilgi edinme yoludur (Melayê Cizîrî, 2013: 302).

*‘İlmê ‘ışqê but û latan bi riwayet nabitin
Qederek hal ku nebit şubhetê her qali çi vez*

Bilinmez güzellerin ilm-i aşkı, rivayet ve nakil ile
Hal ilminden biraz olsun nasip yoksa kıl u kâl’in tadı yok
(Melayê Cizîrî, 2013: 334-335)

Mela, aşkın bir ilim olduğunu ve bu ilmin erbabının aynı zamanda hal ehli olduğunu dile getirmektedir. Aşk ilminin diğer ilimler gibi akli ve nakli deliller üzerinden anlaşılmasının mümkün olmadığını, bu ilmi anlayabilmek için az da olsa hal sahibi olmak gerektiği belirtmektedir. Aşk ilminin nasıl bilineceğini belirten Mela, aşkın lezzetine de ancak bu yola baş koyanların, bu yolda başını verenlerin ulaşabileceğini ifade etmektedir (Melayê Cizîrî, 2013: 306).

*Zerreyek ‘ışqê giha kî û ji ‘eqlê xwe nebir
Kullu men sadefehu dahîyet’ul- ‘ışqi helek*

Aşkın bir zerresine hedef olup da aklını yitirmemiş kim var ki
Sonunda helak olmuştur aşk belasına tutulan her bir kişi
(Melayê Cizîrî, 2013: 350-351)

Eski edebiyat alanında aşk ve akıl kavramlarının ilişkisini ele alan birçok ilmi çalışma bulunmaktadır. Özellikle İranlılar araştırmacılar bu konuya daha çok ilgi göstermişlerdir. Melayê Cizîrî de mutasavvif şairlerin genelinde görülen eğilimi göstermiş ve aşkın bulunduğu kalpte aklın etkisini büyük ölçüde yitireceğini belirtmiştir (Melayê Cizîrî, 2013: 264).

*Muhbetê mihnet di zor in hub dibêm bêşek bela ye
Umr û jî xweş pê dibûrin sotin û derd û cefa ye*

*Her dilê sotî bi ulfê yar ne derman kit bi zulfê
Ta ebed ew bend di qulfê ‘ışqi derdek bêdewa ye*

*‘İşqi derdek bêtebîb e lê mufa wesla hebîb e
Kuştîme cewra reqîb e pur le ‘înê rûşîya ye*

Mihneti çoktur aşkın, şüphesiz bir beladır aşk
Hoş geçer onunla ömür derd u cefa ile yanmaktadır aşk
Ülfetle yanar gönül, zülûfleriyle derman olmazsa sevgili
Ebede dek mahpustur gönül, devası bulunmaz hastalıktır aşk

Tabibi olmayan bir derttir aşk, ilacı vuslattır onun
Pek lanetli, kara yüzlü rakibin zulmüdür öldüren beni
(Melayê Cizîrî, 2013: 116-117)

Melayê Cizîrî yukarıdaki beyitlerde aşkı tabibi olmayan bir hastalık derdi çilesi çok büyük bir bela olarak tanımlamıştır. Aşk tek boyutlu tek tanımı olan bir durum değildir. Aşkın farklı yönleri bulunmaktadır ve âşık olan şair, yaşadığı farklı duygular ile aşkın bu yönlerini tarif etmektedir. Mela’ya göre şeksiz ve şüphesiz bir bela olarak görülen aşkın, cefası ve belası da öyle lezzetlidir ki âşığın ömrü bu belalarla hoşça geçmektedir. Âşık şairlerin bir taraftan övdüğü, hayatın anlamı, varlığın sebebi olarak gördükleri aşkı, diğer taraftan bela, hastalık, helak gibi olumsuz sıfatlarla tanımlaması

(Melayê Cizîrî, 2013: 350) ilgi çekicidir. Fakat bu olumsuz sıfatlara rağmen onlar, aşkı vazgeçilmez bir zevk ve lezzet olarak görmektedirler. Aşağıdaki beytinde Mela, düşmana beddua etmek istersen, onun için aşkı dile demektedir. Çünkü o, aşkı en çetin imtihan en ağır acı olarak görmektedir. Aynı mesele ile ilgili diğer şairlerin beyitleri de aşkın bu yönünü daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

*‘İşqê ji Xudê da tu bixwazî jê ra
Ger dê li neyarek xwe bikî nefrînê*

Düşmana bir kötülük yapmak istersen eğer
Aşk hastalığına düşar olmasını dile Allah’tan
(Melayê Cizîrî, 2013: 448-449)

ما را که درد عشق و بلای خمار کشت

یا وصل دوست یا می صافی دوا کند

(Hâfız-ı Şîrâzî, 1388: 184)

*(Mâ râ ki derd-i ‘ışq û belây-i homâr koşt
Yâ veşl-i dust ya mey-i şâfî devâ koned)*

Aşk derdiyle humar belası öldürdü bizi
Ya yâre kavuşmak ya da saf şaraptır bunun devası
(Hâfız-ı Şîrâzî, 2013: 188)

کشت ما را به دوستی، چه کنیم

با چنان دوستدار چتوان کرد؟

کشهء عشق اوست بر در او

چون عراقی هزار، چتوان کرد؟

*(Koşt mâ râ bi düstî çi konîm
Bâ çonân düstâr çitevân kerd
Košte-yi ‘ışq-i üst ber der-i û
Çûn ‘Iraqî hezar çitevân kerd)*

(‘İrâkî : 181)

Muhabetiyle öldürdü bizi ne yapalım
Öyle dosta ne yapabilirsin ki?
Kapısında duran aşkının ölüsüdür
İrâkî gibi binlercesi, ne yapabilir ki?

Divânı’nda mecazî aşka da değinen Mela, mecazî aşkın genel çerçevesi hakkında oldukça kıymetli tecrübeler aktarmaktadır. Bir beşer olan şairlerin, mutasavvif olması sebebiyle “mecazî aşkı yaşamamıştır” genel kabulü doğru değildir. Her insan gibi mutasavvif kadınlar da mutasavvif erkekler de âşık olup mecazî aşkı tecrübe edebilirler. Aşkın her iki türü de bütün insanlar için önemlidir. Mecazî aşk olarak isimlendirilen beşerî aşkı tecrübe eden okuyucuların bile ele aldığımız aşk meselesinden daha çok etkilendikleri ile bu konuda yazılmış şairleri daha iyi idrak ettikleri tecrübe ile sabittir. Çünkü tasavvufî şairlerin geneli, perdenin görünen yüzünde mecazî aşk tecrübesi olarak görünürler. Fakat bu konuda derinleşip perde aralandığında bu şairlerden kastedilenin genellikle hakiki aşk olduğu anlaşılabilir. Bu noktada her âşıkane şiiirin arka planında hakiki aşk vardır yanılığına da düşmemek gerekir. Mutasavvif şairlerin bazısı tecrübe ettikleri mecazî aşklarını da kendi sembolik dilleriyle nazmetmişlerdir. Kanaatimizce Melayê Cizîrî de hakiki aşkın dışında, mecazî aşkı da tecrübe etmiş mutasavvif şairlerden biridir. Bu bilgi onun hayatıyla

ilgili kayıtlardan ziyade bizzat şiirlerinden elde edilebilecek bir bilgidir. Mutasavvıf şairler maşûğu önce öyle tasvir ederler ki okuyucu bu aşkın mecazî aşk olduğu hissine kapılır. Ardından maşûk ile ilgili olarak Allah'ın bir ismi zikredilir ve burada maşûktan kastın Allah olduğu okuyucu tarafından anlaşılır. Aynı şekilde bazen de maşûk, zalim vb. sıfatlar ile zikredilir ki Allah bu sıfatlardan münezzehtir. Maşûk için bu tür sıfatların kullanıldığı şiirlerde geçen aşkın mecazî olduğuna kanaat getirmek daha isabetli görünmektedir. Aksi takdirde şairin kendisiyle çeliştiği sonucuna varmak kaçınılmaz olur.

*Hubbê cismanî du roj in ger çi dil pê pir disojin
Xef ceğer peykan dinojin mislê neqşê bêbeqa ye
Gul heta sohr in bi tê ve bèn tebessum pê ve pê ve
Bulbulê serxweş di nêve nexme û nal û newa ye
Herçi cilwa bû ji navê nû gulek dî girt xunavê
Wî ji dil çû muhbeta ve ew bi ya dî re teba ye
Herkesê muhbet ji rûh e muhtela'y nûra Subûh e
Wî di dil da sed curûh e cezbe û lerzîn û ta ye*

Bir iki günlüktür cismanî sevgi, aşkın gönlünü yakmış olsa da

Ulaşmış olsa da oklar cigere çabuk silinen bir nakıştır sonuçta

Tomurcuklanıp açtıkça güller ve tebessüm ettikçe dallarda Mest olmuş bülbül, feryat ve nağmelerle şakıyıp durur aralarında

Derildikçe eski güller ve çiğ düştükçe yeni güller üstüne Kaybolur sevgisi bülbülün eski güllere, tabi olur yenilerine Sevgisi ruhtan gelen kimse münezzehe nura olur müptela Gönülde yüzlerce yara, cezbe, titreyiş ve hummalar var
(Melayê Cizîrî, 2013: 120-121)

Aşkın mecazının da hakikisi gibi gönlü yaktığı aşıkârdır. Mela, “cismanî” kavramıyla mecazî aşkı ruhtan ziyade cisimle, şekil ve beden güzelliğiyle sınırlandırmıştır. Ayrıca bu cismanî aşkın oldukça sınırlı bir zaman diliminde gerçekleşip son bulduğunu, hakiki aşk gibi bâkî olmadığını ifade etmektedir. Cismanî aşkı beyitlerinde daha geniş bir biçimde açıklamayı tercih eden Mela, okuyucunun zihninde bu konunun iyice kavranması için bülbül ile gülün aşkını örnek olarak vermiştir. Ona göre gül, cismi ile ön plana çıkmış bir maşûktur ve bülbül de gülün cismine müptela olmuş bir mecazî âşık tipidir. Gül, cismindeki güzelliği kaybedince bülbül de zaman ve madde ile sınırlı olan aşkını kaybedip kendisine başka maşûklar (güller) aramaya koyulur. Melayê Cizîrî dışında da “bülbül” kavramı üzerinden mecazî aşkı tanımlayan mutasavvıf şairler bulunmaktadır. Bunlar arasında Kürt Edebiyatının en meşhur şairlerinden biri olan ve oldukça coşkulu bir üsluba sahip Feqîyê Teyran'ın şu bendi dikkat çekicidir.

*Feqî go bilbil taze
Tu bilbilek sewda î
'İşqa gulê mecaz e
Tu yarek bê wefa î
Dostê ebed bixwaze
Da lê nebit fenai
Feqî dedi ki ey taze bülbül*

(Feqîyê Teyran, 2011: 101)

Sen sevdalı bülbülsün
Gülün aşkı mecazîdir
Sen vefasız bir yarsın
Ebedi olan dostu dile

Ta ki onda fânî olmayasın

Aşk konusu ile bağlantılı olan mey, bâde veya şarap mazmunları da Mela'nın şiirlerinde birçok kez kullanılmıştır.

*Em qedîm bade dinoşîn ji tuhur
Lew muqîm mest û xumar û teles in*

Tertemiz kaynağından içmekteyiz bâdeyi ta ezelden Ondandır hep mest, mahmur ve dağılık olduğumuz
(Melayê Cizîrî, 2013: 98-99)

*Ew nazika nisbet gulê camek ji Kewser da Melê
Mest im ji ber qalûbelê hetta bi roja mehşerê*

Gül kadar latif sevgili, bir kadeh sundu kevserden Mela'ya “Kalu bela”dan mahşere kadar mest ve sarhoşum onunla
(Melayê Cizîrî, 2013: 150-151)

İşin erbabı olanlar tarafından tasavvufî şiirde mey, bâde ve şarap gibi mazmunların, ilahî inayet, aşkın âşıktaki galebe çalması, aşkın heyecanı ve coşkusu anlamlarını ifade ettiği (Uludağ, 2012: 63, 248) bilinmektedir. Fakat bu mazmunlar, bazen konudan uzak okuyucuların zihninde yanlış anlaşılabilir. Muhtemel bir yanlış anlaşılmayı düzeltmek için Melayê Cizîrî üzerinden tasavvuf edebiyatında da ele alındığı şekilde “bâde, mey, şarap” mazmunlarından kastedileni kısaca açıklamak gerekir. Melayê Cizîrî'nin yukarıdaki beytinde işaret ettiği bâde, aşkın hararetini, coşkusu sarhoşluğunu ifade eden bir mazmun olarak görünmektedir. Fakat bâde mazmunuyla birlikte kullanılan “tuhur” kavramı, bu bâdenin avam arasında bilinen necis ve akli devre dışı bırakan içkiden değil tertemiz olan aşkın coşkusu olduğunu göstermektedir. Ayrıca ikinci beyitteki “kalu bela'dan mahşere kadar” ifadesi ve ilk beyitteki “qedîm/kadim” zarfıyla, bâde konusunda bir zaman belirtilmekte, bu bâdenin sonradan üretilmiş olan üzüm şarabıyla ilgisi bulunmayan, Bezm-i Elest ile başlayan aşkın galebesine işaret edilmektedir. Bunun yanı sıra âşıklar, bazı durumlarda içmeden de sarhoş olurlar.

*Ê yekî sadiq hebîni bê hîcab ger ew bibîni
Ma li hişyarî dimîni serxweşê bê bade ye*

Sıdk ile sevgiliye bağlanan, ansızın perdesiz görünce onu içmeden sarhoş olur, kalmaz başında şuuru
(Melayê Cizîrî, 2013: 128-129)

3. Maşûk

Maşûk, âşık olunan, sevilen, sevgilidir (Uludağ, 2012: 237). Âşık olanın maşûğu, insan veya Allah olabilir. Mecazî aşka kapılmış olanların maşûğu insan, hakiki aşkta ise maşûk Allah'tır. Melayê Cizîrî'nin tanımladığı maşûk, genellikle Allah, bazen de tecrübe ettiği mecazî aşkının maşûğudur. Mela maşûk kavramının genel çerçevesini çizirken, onu, âşıkların gönüllerine ilahî remizler bahşedip onları cezbeyle getiren, aşkının acısıyla âşığı öldürse bile tecellisiyle ona hayat bahşeden yegâne güzellik sahibi olarak tanımlamıştır.

*Meyyitê sedsale jî wê rê vi ber qebrê kevî
Dê vejî rûh bête ser sata xwe bêtin zinde ye*

Yolu düşse sevgilinin yüz yıllık ölünün kabrine Can bulup kalkar yerinden hemen o saatte
(Melayê Cizîrî, 2013: 104-105)

Ism û navê te'y şerîf hey kir li min qelbê mirî

Lew di medhê te'w senaê bûyime çendg û neyê

Şerefli yüce adın diriltti ölmüş olan kalbimi
Ondandır seni medh ve sena yolunda çeng ve ney olduğum
(Melayê Cizîrî, 2013: 108109)

Maşûk Hayy'dır. Âşıkların ölü olan gönüllerini aşk ateşiyle yeniden diriltir. O, maddenin kafesinde çürüyüp tükenmiş olan ruhlara yeniden can verendir.

*Ger ji wê horîsiriştê 'işweyek îzhari bit
Dê bibit narê Xelîlillah û dojeş sari bit*

O huri tabiatlı sevgiliden bir işve zuhur etse eğer
Halilullah'ın ateşi olur, söndürür cehennem meğür
(Melayê Cizîrî, 2013: 70-71)

Maşûk, âşığa çektiği bütün aşk cefası ve eziyetine rağmen büyük merhamet sahibidir. Çünkü ondan gelen en ufak bir tecelli ile âşığın gönlü büyük ikrama mazhar olur, onun cehennem misali yanan gönlü Hz. İbrahim'in gülzarına döner.

*Wellah ji herdu 'aleman min husnê canan e xered
Lew min ji husna dilberan her sun'ê Rehman e xered*

Vallahi her iki dünyada da hüsn-ü canandır maksadım
Dilberlerin güzelliğinden İlahî (Rahmanî) sanatı seyretmektir amacım
(Melayê Cizîrî, 2013: 456-457)

Yukarıda beyit ile Mela, maşûkunun Allah olduğunu, yoruma gerek kalmayacak bir açıklıkla dile getirmiştir. Ayrıca güzellerin güzelliğini anlatırken bir olan güzelin (Allah'ın) sanatını işaret ettiğini belirtmiştir. Melayê Cizîrî, "maşûk" kavramını birçok yönüyle ele almıştır. Fakat çalışmanın sınırlarını aşacağı için Cizîrî'nin bu kavramı açıkladığı bütün beyitleri aktarmamız mümkün değildir. Fakat önemli bir noktaya temas etmek gerekir ki çalışmamızın asıl konusu olan âşık tipinin tahlilinde elde ettiğimiz âşık tanımlarının çoğu, aslında iki yönlüdür ve diğer yönüyle "maşûk" kavramını ve maşûğun özelliklerini de bize açıklamaktadır.

4. Âşık

Âşık, haddinden çok seven, sevdiğine vurulmuş, sabırsız, yüreği kanlı, acılar içinde başı dönmüş, gönlü kırık ama sadık olan, kıskanç, maşûk ile bir olmaya gayret eden ve daha birçok farklı vasfı bulunandır (Uludağ, 2012: 48). Tasavvuf edebiyatında şairin âşık tipinden kastı aynı zamanda kendisidir. Şair, âşığı tanımlarken aslında bir yönüyle kendisini, halini, düşüncesini de tarif etmektedir. Bu bağlamda hangi dilden olursa olsun aşkı nazmetmiş bütün âşıkların tanımı önemli ve incelenmeye değerdir.

4.1. Âşık, Kötü Hasletlerden Arınmış Olandır

Melayê Cizîrî, Dîvânî'nda bulunan aşağıdaki bentte, âşığın genel bazı özelliklerini anlatmıştır. Aşk konusunda rehber olduğunu belirten Mela, âşığın bu özelliklerini zikrettikten sonra ona bazı nasihatlerde de bulunmaktadır. Mela'nın Dîvânî'nin bütünü âşık tipinin incelenmesi bakımından dikkate alındığında bu bendin diğer bent ve beyitlerden farklı olduğu görülmektedir. Çünkü Mela, bu bentte âşık tipiyle ilgili birçok farklı özelliği bir arada sunmaktadır.

*Aşiq divê dil sade bit xaka riya yarê xwe bit
Sed dax di dil wek lale bit xwûnê bixwut reng-xunçe bit*

*Wî can fîda şubhet me bit lê j'emrê yar xafil nebit
Daim bi se'y û cehde bit teb'ê ku yar lê ew weh bit*

*Yar jî digel bê perde bit vê ra bi rehm û şefqe bit
Wek xunçe aşiq dil webit dil şubhetê ayîne bit*

*'İşq û cemaî jêk zêde bit xal eswed û dêm qible bit
Pêş herdu nûnan secde bit vêkra biwêrin suhbetê*

Âşık gönlü saf gerek, yar yolunda toprak gerek
Gönlünde yüz yanıkla lale gibi, kan içip goncaya dönmek gerek

Biz gibi canını feda etmeli, yar emrinden gafil olmamak gerek
Daim gayret içre olup, sevgilinin tabiatında olmak gerek

Sevgili de âşığına karşı hicapsız olmalı, ona merhametli olmalı
Âşık gönlü gonca gibi açıp, ayna gibi şeffaf olmalı

Aşk ve cemaî birbirinden doğmalı beni esved yüzü kible olmalı

İki nun önünde secdeye kapanıp, birlikte sohbe devam etmeli

(Melayê Cizîrî, 2013: 174-175)

Mela, tevazu ve itaatkârlığı âşığın önemli iki özelliği olarak ifade etmektedir. Ona göre âşık, "dilsade"dir. Yani kalbinde bulunan bütün kini, kibri ve enaniyeti temizleyip yârin yolunda toprak gibi sade ve temiz bir şekilde yere serilmiştir. Âşık yârinin emirlerine karşı itaatkârdır, onun için âsi olmak gibi bir seçenek söz konusu bile değildir. O, maşûğunun emirlerini yerine getirirken gafletten uzaktır. Âşık, maşûğun ahlakıyla ahlaklanandır. Onun yüce sıfatlarıyla bezenendir, onun boyasıyla boyanandır. Bu bendin beşinci mısraı olan "Yar jî digel bê perde bit..."dan anlaşılan mânâ, maşûk ile ilgili genel çerçeveyi ihlal gibi görünmektedir. Maşûğun vurulmuş ve esiri olan âşığın, maşûğa yol göstermesi ve ona "şöyle yapmalıdır", demesi çelişkili bir durumdur. Dîvân'ın farklı nüshalarını karşılaştırdığını belirten Emîn Narozî, nüshaların birinde "Yar jî" ifadesi yerine "Da yar" ifadesinin bulunduğunu kaydetmiş (Zivingî, 2013: 401). Kanaatimizce "Da yar" ifadesi, şair açısından bu çelişkili durumu gidermektedir. Çünkü mısraın başı düzeltilince Cizîrî, maşûğa yol gösteren konumundan çıkıyor ve beytin anlamı şu şekilde değişiyor: "Böylece sevgili de âşığına karşı hicapsız ve merhametli olur" yani şairin, âşık için öncelikli olarak belirttiği durum gerçekleştikten sonra maşûk da âşığa eziyet veren perdeleri kaldırır ve ona merhametiyle ikramda bulunur. Melayê Cizîrî Dîvânî'nin nüshaları maalesef henüz ilmi zeminde tenkitli bir araştırmaya konu olmamıştır. Böylesine önemli bir eserin tenkitli neşrinin hala yapılmaması olumsuz şüphesiz ciddi bir eksikliklerdir.

*Bendeê Baxwoy bivêt dê meylê sîm û zêr nekit
Da 'etaya padişahan bêhed û îjmar bit*

Rabbine bağlı olan köle gümüşle altına meyletmemeli
Çünkü bu yolla kavuşur sultanın hesapsız hediyelerine
(Melayê Cizîrî, 2013: 72-73)

بند بگسل باش آزاد ای پسر

چند باشی بند سیم و بند زر

*(Bend bugsil bâş âzâd ey piser
Çend bâşî bend-i sîm û bend-i zer)*

Ey oğul! Bağı çöz, özgür ol.
Ne zamana kadar gümüşe, altına bağlı kalacaksın
(Mevlânâ, 2004: 37)

Altın ve gümüş dünya malına ve dünyanın cazibesine işaret etmektedir. Nefsini kötülüklerden arındıran âşık, dünyanın süsüne rahatına tenezzül etmez. Rabbine kul olan âşık, altın ve gümüşün kulluğu ve köleliğinden kurtulur. İnsanları âşık gibi hevânın köleliğinden kurtaracak yol, Mela'nın ve Mevlânâ'nın tarifine göre bir olan Allah'a kulluktur.

*Qelbê me şubih zêrî ji feyza te ceta girt
Ma rûsiyeh û sifrîsîfet rengê sefa girt*

Cilâlânıp parladı kalbimiz feyzinden tıpkı bir altın gibi
Paslı bakır gibi siyah yüzümüz aldı safa rengini
(Melayê Cizîrî, 2013: 74-75)

Mela'ya göre maşûğun feyzi, âşıkların paslanmış gönüllerini temizleyip ayna gibi parlatmaktadır. Âşık, feyzini maşûktan alan ondan aldığı feyz ile kötülük ve paslardan arındırır. Maşûğun himmetiyle arınan âşık ona doğru adım adım ilerler. Bakırdan gümüşe ve gümüşten de altına döner. Âşkın bir iksir gibi değersiz madenleri altına çevirmesi meselesi birçok şair tarafından ele alınmıştır. Fakat dikkat çekici bir diğer nokta ise altın ile âşığın rengi arasında bir benzetmeye gidilmesidir. Âşkın hararetiyle sararan yüzleri altına benzetmek eski insanın ne kadar ince ruhlu olduğunu göstermektedir.

*'İşqa te me go zêrisîfet zer dikirîn go
İksîr e evîna me bi 'eynê wemes î tu*

Sordum sevgiliye: Neden sarattı bizi âşkın tıpkı bir altın gibi?
Dedi iksirdir aşkımız temas edince altına çevirir bakırı
(Melayê Cizîrî, 2013: 418-419)

4.2. Âşık, İlahî Lütüfler İçin Her Şeyden Geçendir, Fedakârdır

*Gezmeyek qewse şevîn aşîq bi nêva dil kevî
Dê ji can destan bişût xasma kevan nûbarî bit*

Kirpiklerinden siyah bir ok isabet etse kalbine âşığın
Canını teslim eder hemen taze yay kaşlarına
(Melayê Cizîrî, 2013: 70-71)

Melayê Cizîrî, bu beyitte maşûğun aşkıyla müşerref olmuş âşığın fedakârlık yönüne işaret etmektedir. Onun tarifine göre âşığın perişan gönlü, maşûğun darbelerine hedef olduktan sonra, artık zaman kaybetmeden âşık, canını feda etmeyi göze almalıdır. Çünkü âşık için maşûktan gelen her bir belirti lütuf sayılır. Beyitte “xasma kevan nûbarî bit” ifadesiyle Mela, ilahî lütüflerin başlangıç noktasına dikkat çekmiş ve daha işin başlangıç noktasında, yani taze yayın ilk ok darbelerinde, âşığın asla direnme göstermeden teslim olup canından geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Mela, aşk yolunda devam edebilmek için âşığın, “candan geçme” fedakârlığını beyitteki şu ifade ile dile getirmiştir: “dê ji can destan bişût”. Burada âşık için önemli olan, maşûk ile kesintisiz bir iletişim halinde bulunmasıdır. Bu iletişim hali devam ettiği sürece maşûktan gelenlerin acı veya tatlı olması pek önemli değildir. Çünkü her iki durumda da âşık, zevk almaktadır. Bu bağlamda ilahî lütüflere mazhar olan âşık için yanarak can vermek bile lezzet veren bir fedakârlık olarak kabul edilmektedir.

*Di deh salan mulazim mam we yarê rû neda carek
We ger ne yar eger rû dit heye carek di salê da*

On yıl geçirdim kapısında yârin yüzünü göstermedi bir kez olsun
Oysa lütfedip yılda bir kez de gösterseydi yeterdi bana
(Melayê Cizîrî, 2013: 54-55)

On yıllarca aşkın cefasına göğüs geren âşık, bu fedakârlığıyla yalnızca bir şey dilemektedir. Onun bunca sıkıntıya karşılık dilediği tek şey yılda bir bile olsa sevgilinin tecellisine mazhar olmaktır. Buradaki “carek di salê da/yılda bir kez” ifadesinden kastedilen, çok uzun süre içerisinde kısacık bir an bile gerçekleşecek ikramın âşık için ne kadar değerli olduğudur. Âşık, sevgiliden gelen bir lahzalık nimete bile kanaat edendir.

*Li bal 'ilmê te me 'lûm e ji jînê min tu meqsûd î
Fidayê can me dê can bit di qesta wesl û dînê da*

Sensin hayatımın maksudu, ki bu malumdur senin ilminde
Feda olsun ruhumuz, her kavuşmak görüşmek istediğimizde
(Melayê Cizîrî, 2013: 58-59)

Mela, âşığın yaşam amacının maşûk olduğunu ve onun vuslatına erebilmek onun lütfuna mazhar olabilmek için canını feda edebileceğini ifade etmektedir. Fedakârlığın, kendisiyle birlikte getirdiği en önemli hasletlerden biri de cesarettir. Maşûğu için bütün fedakârlıkları gözünü kırpmadan yapan âşık, aynı zamanda maşûğun âlemleri kuşatan gücünü de arkasına almış hiç kimseden korkusu olmayandır.

*Leşkerê 'alem meger yekser te dijmin bin Mela
Xem bi müyek nakişîni ger te dilber yari bit*

Âlemin tüm orduları sana karşı düşman olsa da Mela
Bir kıl kadar bile gam çekmezsin sevgili sana yar ise eğer
(Melayê Cizîrî, 2013: 72-73)

Yukarıdaki beyitte Mela, âşığın cesur kişiliğini açıklamakta ve yeryüzünün bütün ordularının gücü ve heybeti birleşse dahi âşığın gönlünde küçücük ve incecik bir tüy kadar korkuya sebep olmayacağını ifade etmektedir. Beytin ikinci mısraında bu cesaretin sebebinin beyan eden Mela, kısaca şunu ifade etmektedir: Senin yârin en güçlü ve en kudretli olduktan sonra kimsenin seni korkutması mümkün olamaz. Yani âşık, cesaretini de maşûktan alandır.

4.3. Âşık, İlmini ve İlhamını Maşûktan Alandır

Âşık, ilim ehlidir. O, aşk ilminin deryasına dalan ve bu deryada aşama aşama ilerleyerek maşûktan gelen hakikatleri keşfedendir.

*'Eynê kafûrî ye meşreb me ji husna te ye saf
Lew ji 'işqa te di dil da me vebû 'ilmê 'ubab*

*Me ji serçeşmeê heywan qedehek safî vexwar
Nagihê lezzet û zewqa me bi sed cildî kitab*

İçtiğimiz çeşme saf kâfurdandır güzelliğinin
Aşkındandır ki açılmıştır bize deryalar dolusu ilmin

İçtik ab-ı hayat çeşmesinden bir kadeh sâfi
Yüz cilt kitap, aldığımız bu zevkle lezzete gelmez kâfi
(Melayê Cizîrî, 2013: 228-229)

Âşığın, doğrudan kendisini bağlayan, zahirde İslam şeriatına zıt olmayan ve doğrudan Allah tarafından kalbine indirilen

bilgiye ilham veya ilm-i ledün denilmektedir (Uludağ, 2012: 185). Kişinin kalbine gelen his, duygu ve bilgi, İslam ile çelişmiyor onu Hakk'a ve hakikate yönlendiriyorsa Allah'tan bilinir ve kişi onunla amel eder. Fakat kişinin kalbine fisıldanan İslam'a aykırıysa, bu şeytandan gelen vesvesedir kişi bununla amel edemez. Kalbe gelen bilginin ne olduğuyla ilgili Hâris El-Muhâsibî, "Er-Riaye" kitabında insanı hayrete düşüren açıklamalarla oldukça teferruata dalmıştır. İslam tarihinin daha ilk dönemlerinden itibaren kalbe gelen ve doğrudan kalbine ilham edilen kişiyi alakadar eden ilham ve vesveselerle ilgili olarak İslam âlimleri ve mutasavvıf önderler İslam şeriatını mihenk kabul etmişlerdir. Mela, yukarıdaki beyitler üzerinden ciltler dolusu kitaptan kazanılacak ilim ile âşığın kalbinde tecelli eden ilham arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Ona göre âşığın kalbinde açılan ilim, kitaplardan öğrenilen ilim gibi deryadan bir damla değil, bilakis deryaların bütünü kadar büyük ve derin bir ilimdir. Ayrıca deryalar kadar geniş olan bu ilmin bir damlası bile yüzlerce ciltlik kitaptan daha etkili ve daha lezzetlidir.

4.4. Âşık, Acı Çeken, Gönlü Yaralı Ve Buna Rağmen Aşkını Nimet Kabul Edendir

Sed dax di dil wek lale bit xwûnê bixwut reng-xunçe bit
Gönlünde yüz yanıkla lâle gibi, kan içip goncaya dönmek gerek

(Melayê Cizîrî, 2013: 174-175)

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق

*(Sîne h'âhem şerhe şerhe ez firâk
Tâ bigüyem şerh-i derd-i iştiyak)*

İştıyak derdini anlatmak için, ayrılıktan parça parça olmuş sîne istiyorum.

(Mevlânâ, 2004: 37)

Mela, aşkın kanlı yolunda, yolun doğası gereği âşığın sahip olduğu bir özellik olan gamlı ve yaralı olma halini anlatmaktadır. Mela, belîğ bir anlatım ile aşkın darbelerinden sonra gönlüde lâlâye benzeyen kanlı yarıklar açılmadıkça, âşığın bu yolda yürüyemeyeceğini bu yolun hakikatini anlayamayacağını belirtmektedir. Maşûktan gelen darbeler gönlü bir gonca gibi açıp aşkın hakikatini idrak edebilecek mertebeye taşımaktadır. Aşk yolu ariflerinden biri Kürtçe diğeri Farsça ile tasavvufî hakikatleri nazmetmişse de aslında ikisi de aynı dilden konuşmuş, aynı gerçeği anlatmışlardır. Aşkın yolu, doğası gereği eziyetli ve elemli bir yoldur, bu yolda sineler lâlâ gibi yarılmadan parça parça olmadan âşık olunmaz.

Hat der ji burc û penceran dil girt û da ber xenceran
Ev reng e halê dilberan lew aşiqan xûn bûn ceger

Çıktı burcundan ve pencereden, alıp hançerledi yüreğimi
Sevgililer hep böyle yapar, ondandır kanadığı âşıkların
ciğerleri

(Melayê Cizîrî, 2013: 292-293)

Şerbeta zehrê helahlil ku hebîbê me bi dest
Bi gulab û şeker û qend û nebatê nadim

Ne bi qanûn ku îşaret bi şifaê bikirit
Ez hilakê xwe di 'işqê bi necatê nadim

Öldürücü zehir olsa da verdiği sevgilinin
Gül suyuyla şekere ve tatlı nebata değişmem

Kanun ile şifaya işaret etmese eğer sevgili
Aşk yolundaki helaki kurtuluşa değişmem

(Melayê Cizîrî, 2013: 366-367)

Yukarıdaki beyitlerde Mela, maşûğun yüksek makamından, burçlardan inip âşıkların gönlünde tecelli ettiğini belirtmiştir. Bu tecelli durumu, âşığın gönlünde "hançerlenmeye" benzer bir etki oluşturmuştur. Burada âşığın cefası ön plana çıkmıştır. Diğer iki beyitte ise Mela oldukça etkili ve hoş bir anlatım ile insanların gördüğü perde de âşıkları helak eden zehirden bahsetmektedir. Ona göre maşûğun bu helak edici zehri, âşık için şerbetten baldan daha tatlı ve lezzetlidir. Aynı şekilde âşık, dünyalıklar içinde sefa sürüp dünyadâkilerin gözünde kurtuluşa ermektense, aşk yolunda helak olmayı tercih etmektedir. O aşk yolunda helak olup bitmeyi kendisi için hakiki kurtuluş olarak görmektedir.

Her dem û her se'et ji nû bête di sîne nar û dû
Sebr û qerare min ji kû 'aşiq û muhtelayê zulf

Her dem yeniden alevlerle dumanlar yükselir sinemizden
Nerde olsun sabr u kararı ben gibi âşık mübtelası zülfün

(Melayê Cizîrî, 2013: 336-337)

Âşık olanın gönlü her zaman, her an yanar ve her an yeniden yanan gönül, sürekli dumanlı bir halin içindedir. Mela, böyle bir gönle sahip olan âşığın, doğal olarak sabırdan uzak elem dolu bir hayatının olacağını belirtmektedir. Bu acılı durumun sebebini ise şöyle açıklamaktadır, maşûğun zülflerine âşık olmuş onun zülflerine müptela olarak kendisini mahpus kılmış âşıkta, sabır ve sükûnet olması ihtimal dâhilinde değildir. Maşûğa müptela olmuş âşık, ondan ayrı kaldığı her an için de ayrıca acı çekmektedir. Mela, ayrılığın acısının âşık için ne kadar ağır olduğunu ifade etmek için bu acıyı ölüme benzetir ve ona göre âşık, firkatın elemiyle her an ölerdir (Melayê Cizîrî, 2013: 54, 154).

Mihnet û cewra hebîbê qehr û azara reqîbê
Heq tinê da min xeribî lê şukur Baxwoy wê daye

Sevgilinin eza ve cefasıyla rakiplerin kahır ve azarını
Şükür olsun ki, ben garibe vermiştir felek cefasını

(Melayê Cizîrî, 2013: 116-117)

Mela, maşûğun, âşık için reva gördüğü cefaya, âşığın ona ulaşma, ona kavuşma yolunda çektiği acılara ve ona ulaşma yolunda kendisini zorlayacak, kahredecek engellere (rakiplere) rağmen aşkı, bütün zorluklarıyla bir nimet olarak kabul edip bu nimeti veren Rabbine şükretmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Beytin ikinci mısraında "Heq tinê da min, xeribî lê şukur Baxwoy wê daye" denilmekte ve buradaki "lê/fakat" bağlacı beyte şöyle bir anlamı da vermektedir: "Hak (bu cevr ü cefayı) bana verdi fakat/yine de şükürler olsun ki (bu cevr ü cefa) onun tarafından verildi." Yani âşığın çektikleri veya aşk, ona kendi isteği talebi belki de iradesiyle değil, Hak tarafından verilmekte ve kendisine aşk nasip edilen âşık, gelen bu zorlukları artık Hak'tan geldiği için nimet olarak kabul etmektedir. Yani eziyetler Hak'tan geldiği için âşık, aşk acısını nimet kabul eder ve bu nimet herkese değil sadece maşûğun nasip ettiklerine verilir.

Subhan ji remza Xaliqî nûra spêde sadiqî
Tavête qelbê 'aşiqî lerzîn û ta û cezbe da

Halıkın remzi bir fecr-i sadık gibi doğunca aşğın gönlüne
Hummaya tutulmuş gibi onu cezbe getirdi biteviye
(Melayê Cizîrî, 2013: 26-27)

Âşğın gönlü, çektiği bütün acılara rağmen Allah'tan gelen
remizlerle cezbe halindedir. Âşık cezbisini Allah'tan
alandır.

*Minnet ji Xudayê ku bi 'ebdê xwo Melayî
Iksîra xemê 'işqê ne dînar û direm da*

Şükürler olsun Allah'a ki kulu Mela'yı
Aşk iksiriyle sarhoş etmiş vermemiş ona dinarla dirhem
sevgisini
(Melayê Cizîrî, 2013: 50-51)

Mela, kulu ve âşığı olduğu Rabbine aşkın gamı için
şükrediyor. Kendisine, dünyaya talip olanların elde ettiği
dünya malını, dinarla dirhemi değil de gam dolu aşkın
iksirini nasip ettiği için maşûğuna şükrediyor. Âşık, aşkın
acısını ve elemi, yeryüzünün bütün rahatlığına, malına ve
makamına tercih etmektedir. Aşkın acısındaki zevk, onun
için dünyevi zevklerden çok daha yücedir.

*Her neşter û şewkên ku hebîbê me li dil da
Min yek bi yek û têkî li derdê xwe şîfa girt*

Sevgilinin, gönlü yaralayan her bir dikenle neşterini
Şifa kulsın diye bu derdime kattım birer birer
(Melayê Cizîrî, 2013: 76-77)

*Çi bi kuştin çi bi hiştin tu ku ferman bikirî
Ez bi hukmê te xweş im Ahmedu 'ebdun we reqîq*

Öldürsen de bıraksan da birdir emr u fermanın olur
Razıyım verdiğin hükme, çünkü kulun ve kölendir Ahmet
(Melayê Cizîrî, 2013: 340-341)

Yukarıdaki beyitlerde Mela, maşûktan gelen her bir neşter
darbesinin bütün acısına rağmen âşık için şifa olduğunu
belirtmektedir. Âşık, maşûktan razı olmandır. Ondan gelen
tatlıya da acıya da şükreder. Âşık için maşûktan gelen emir
ne olursa olsun o rıza makamında olduğundan gelen her şeyi
lütuf kabul eder yeter ki ondan gelsin.

4.5. Âşık Muvahhittir Onun Gönlünde Yârinden Başkası Bulunmaz

*Dil yek e, dê 'işqî yek bit, aşîqan yek yari bes
Qible dê yek bit, qulûban dilberek didari bes*

Gönül birdir, aşk da bir olmalı; âşıklara bir sevgili yeter
Kible de bir olmalı, gönüllere gönül çalan bir sevgili yeter
(Melayê Cizîrî, 2013: 314-315)

Melayê Cizîrî, benzerine pek az şahit olduğumuz etkili ve
güzel bir anlatım ile aşğın tevhidî yönünü ifade etmektedir.
Ona göre âşık muvahhittir. İslam inancının temelini
oluşturan tevhit, yani Allah'tan gayrı tüm ilahları reddedip
Allah'ı bir tek ilah olarak kabul etme inancı, âşıkta en halis
şeklini almaktadır. Mela, âşğın (insanın) yaratılışına da
göndermede bulunarak tevhidin, aslında insanın yaratılışı
dikkate alındığında bir zorunluluk olarak öne çıkacağını
beyan etmektedir. Ona göre gönül birdir, bir olarak
yaratılmıştır, insana ikinci veya üçüncü bir gönül
verilmemiştir. Bu aşkın mekâmı olan gönüldeki tevhit
hakikatine işaret etmektedir. Ardından yaratılış sebebi olarak
gördüğü aşktan bahseden Mela, onun bütün mecazî
unsurlardan münezzeh ve bir olduğunu, tabiatında ateşe

benzemesiyle kendi birliği dışında kalanları yakıp kül ettiği
dile getirmektedir. Bu noktada aşkın da kendisi dışındaki
unsurları yok edeceği bilgisi üzerinden aşktaki tevhidî
hakikate dikkat çekmiştir. Son olarak da maşûğın şüphesiz
birliğinden bahsetmiş ve âşğın bir olan gönlünde sadece tek
bir aşk ateşinin yanacağını bu ateşin de bir olan, kendisinden
başka maşûk bulunmayan Allah'ın aşkının ateşi olduğunu
açıklamıştır. Maşûk, aşkı birleyerek onu eşsiz ve ortaksız
olana has kılar.

Aşk yolunun büyüklerinden Ahmed Gazâlî'de (2012: 86),
gönüldeki mâsivanın atılması ve gönül tahtının biricik
sultana has kılınmasıyla ilgili şöyle demektedir: "Âşıklığa
yaraşan, asla kendine ait olmamak ve kendi başına
kalmamaktır."

*Hevâya bağı kaldıkça ya altın ya kadındır yolun
Âşık ol bunlardan kurtulmaktır kurtuluşun*

*Âşığa yaraşır mı tevhit yolunda iki kible
Ya kendi hevâna uy da ya kazan rızasını dostun*

Hiçbir değeri yok kralların kapımızda
Miskin âşıktan başkası yaraşmaz şanıma

"Ben, ben" dedikçe, efendi! Sırrımıza eremezsin
Ki tacımız yakışır ancak başsızların başına

4.6. Âşğın Zatı Maşûğa Kavuşmada Engeldir

Âşğın kendisini, zatını, vuslata engel olarak görmesi
tasavvuf edebiyatı alanıyla ilgilenen çoğu araştırmacının
aşına olduğu dikkat çekici bir konudur. Bu konu fenafillah,
bekâbillah ve vahdet-i vücüt gibi konularla da bağlantılı
olduğu için, konuyu bütün yönleriyle ele almamız
çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Tasavvuf ilminin ve
edebiyatının en önemli meselelerinden biri olan vahdet-i
vücüt konusu tek başına, bir makaleye sığmayacak kadar
derin ve geniş çerçevelidir. Kaldı ki vahdet-i vücüt ile ilgili
olarak kaynaklar, çelişkili gibi görünen bilgilerle doludur.
Çelişkili görünen noktaların anlaşılması, konu ile ilgili farklı
görüşlerin ilmi bir tasnif ile derlenmesi ve bunların tahlili
üzerinden okuyucuya meseleyi anlatabilecek araştırmaların
yapılması gereklidir. Bu çalışmanın sınırları içerisinde
âşğın, vuslata engel olan varlığının (vücudunun) ne olduğu
irdelenecektir.

*Aşîq û me 'şûqî da wasil bi yek bin bê hicab
Mehwi bû bizzatî aşîq lew di işqê perde bû*

*Lew di 'işqê da fena bû da bibit baqî bi dost
'Aşîqê baqî ne bû wasil hetta fanî nebû*

Âşık ile maşûk vuslata ersin diye perdesiz
Mahvedip kaldırdı benliğini çünkü varlığı en büyük engel idi

Aşk yolunda fânî olan sevgilide beka bulur
Fânî olan âşık beka bulmadıkça eremez muradına
(Melayê Cizîrî, 2013: 416-417)

*Heyf di qeyda xak û gil bit 'arifê çalakirûh
Dê mucerred bit ku pertew dit ji nû ew pakirûh*

*Qeydê xak û gil nebit da bê hicab û perde bi
Mislê bedrê carinan texit xusûfê xakê rûh*

Yazık bu çalâk ve arif ruha ki esir düşmüştür toprakla balçığa
Parlarsa yeniden eğer soyutlanır kurtulur bu pâk ve lâtif ruh
Olmasın toprakla balçık bağı, kalsın aradan hicap ve perde

Çünkü toprak, ay misali sokar bazen ruhu tutulma haline
(Melayê Cizîrî, 2013: 266-267)

Mela, âşık ile maşûğun hicapsız (perdesiz) bir şekilde vuslata ermesi için âşığın zâtının yani vücudunun yok olması gerektiğini beyan etmektedir. Onun tarifine göre âşığın zâtı, vuslatın gerçekleşmesinin önünde bir perde gibi engel teşkil etmektedir. Böylelikle Mela, âşık için fena makamının vuslat makamından önce olacağını belirtmekte ve fenayı, vuslat makamına erişmenin olmazsa olmazı olarak tanımlamaktadır. Mela'nın yukarıdaki iki beyit üzerinden âşığın yoluyla ilgili ifade etmek istediklerini şöyle özetlemek mümkündür: Âşığın, maşûğa kavuşup onunla beka makamına varmasının önündeki en büyük engel onun fânî olan zâtıdır. Âşık, fânî olan zâtını mahvedip yok etmedikçe bâkî olana kavuşmaya layık olamaz. Çünkü balçıkla örülmüş bir kafeste mahpus olan ruh, bu kafesten kurtulmadan ay gibi parlamaz, maşûğa yükselemez. Tasavvuf edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde geçen aşağıdaki beyitte de âşığın vuslat yolunda bir perde mahiyetinde olduğu açıkça ifade edilmiştir.

جمله معشوقست و عاشق پردهای زنده معشوقست و عاشق مردهای

(Cumle me 'şûk est ü 'âşık perdeyi
Zinde me 'şûk est ü 'âşık mordeyi)

Her şey, sevgilidir; âşıkça bir perde
Sevgilidir diri, âşıkça bir ölü

(Mevlânâ, 2004: 37)

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şiir alanında doğu edebiyatının öncüleri olarak kabul edilen bazı şairlerin örnek beyitlerini aktaracağız.

پرده منم پیش چو برخاستم از پس آن پرده وصالست و بس

(Perde menem piş çü berhâstem
Ez pes-i ân perde visâl est ü bes)

(Senâî, 1362: 900)

Önde bulunan perde benim ve ben kalktığımda
Perdenin ardı tamamıyla visaldir

جسم چبود؟ پردهای پرنقش بر درگاه جان جان چه باشد؟ پردهداری بر در جانان دل

(Cism çi bûd? Perde-i por neqş ber dergâh-i cân
Cân çi bâşed? Perdedârî ber der-i cânân-i dil)

(İrâkî, 223)

Cisim neydi? Canım dergâhının önünde nakışlı bir perde
Can ne ola? Gönlün cananının kapısında bir perdecî

Mutasavvıflara göre vücut iddiasında bulunmak kibir anlamına gelir ve bu iddia günah olarak kişiye kâfidir (Uludağ, 2012: 383). Âşığın kendisini maşûğa kavuşma yolunda bir engel kabul etmesiyle ilgili yukarıdaki beyitler dışında daha birçok örnek beyit bulunmaktadır. Lakin konunun gereğinden fazla uzamaması için bu kadariyla yetinmek durumundayız.

4.7. Âşığın Gönlü Maşûğun Tecelligâhidir

Âşığın gönlü, yere göğe sığmayan kudretli maşûğun tahtını içinde bulunduracak kadar büyüktür. Onun gönlü bir ayna misali ilahî tecellileri yansıtır.

*Ger dilber û wer 'aşiq in 'arif di vê da sadiq in
Ayineyê nûra Heq in cih cih di wan da cilwe da*

İster âşık ister dilber arif olan sadıktır bunda

Birer aynadırlar Hakkın nuruna, yer yer tecelli eder onlarda
(Melayê Cizîrî, 2013: 28-29)

*Zanim te Kohê Tûr e dil lew her bi nar û nûr e dil
Şehkaseya fêfêr e dil lew mest û sekran î Mela*

Bilirim Tur-i Sina'dır gönül her daim yanıp tutuşmaktadır
gönül

Fağfuri bardaktır gönül, ondandır mest u sekransın Mela
(Melayê Cizîrî, 2013: 424-425)

Mela, âşığın gönlünü, Hz. Musa'nın tecelliye şahit olduğu Tur-i Sina'ya benzetmektedir. Ona göre âşığın kalbi bazen Tur-i Sina'daki nâr gibi, bazen de nârın içinde beliren nur gibi ilahî tecellilere an be an şahit olmaktadır. Tur-i Sina'daki tecelli nasıl ki Hz. Musa'yı kendinden geçirdiyse, âşığın gönlündeki tecelliler de onu mest etmekte ve sekr haline sevk etmektedir.

*Wek Melê gavek tinê xaib ji didarê nebim
Wer bibim wê sa'etê lê bin ji min da sed selam*

Bir lahza olsun mahrum kalmayayım didarından Mela gibi
Ayrı kalırsam eğer, yüz selam olsun artık benden ona

(Melayê Cizîrî, 2013: 368-369)

Gönlü Rabbinden gelen tecellilere mazhar olan ve onun arzuladığı vasıflara bürünen âşık, ondan bir an bile olsun ayrı duramayandır. Âşık gafletten uzaktır. O, yârından bir an bile olsun gafil olmaz.

4.8. Âşık Maşûğuna Karşı Sadık ve İtaatkâr Olandır

*Li kelbê asitanê xwe nepirsî qet hebîb carek
Gelo naêne bîrê em di vê nêçîr û ravê da*

Eşiğinde bağlı duran köpeğini sormadı bir kez olsun sevgili
Bu av mevsiminde acep hatırına getirmez mi bizi
(Melayê Cizîrî, 2013: 54-55)

*Sed cewr û cefa dî bi me naçîn ji derê te
Yekser tu nebat î û li teb'ê meges im ez*

Yüz türlü cevr ü cefa çektirsen de ayrılmayız kapıdan
Sen şeker tatlısı bir nebat, onda uçşan bir sineğim ben

(Melayê Cizîrî, 2013: 296-297)

Mela'nın şiirlerinde âşığın sadakatini ve tevazusunu ifade etmek için "kelb" kelimesi birçok kez kullanılmıştır. "Kelb" benzetmesi üzerinden âşığın, vuslat için, yâri görebilmek için kapıdaki sadakatli bekleyişinin yanı sıra insanlar arasında tahkir etmek amacıyla kullanılan bu kelimenin bile maşûğun kapısında değer kazandığı, âşık için bir makam kabul edildiği ifade edilmiştir. Maşûğun kapısında "kelb" gibi olabilmek her kese nasip olacak bir makam değildir. İkinci beyitteki "meges/sinek" kavramı da "kelb" ile aynı şekilde kullanılmıştır. Maşûğunu çiçeğe benzeten âşık kendisini de o tatlı çiçeğin etrafında dönen bir sineğe benzetmiş ve onun cazibesinden asla kopamayacağını beyan etmiştir.

*Tu narê firqetê zanî dikarim ez tehemmul kim
Diyarê Kohê Qendil im meger fil im di 'işqê da*

(Melayê Cizîrî, 2013: 92-93)

Ayrılık ateşine tahammül edebileceğimi bilirsin elbet
Aşkta Kandil dağı kadar yüksek fil gibi güçlüyüm çünkü
(Melayê Cizîrî, 2013: 58-59)

*Can û dilê min ew e horîweşê min ew e
Padişehê min ew e ez li derê wê geda*

Canım ve gönlüm odur, huri-misal sevgilim odur
Kapısında kölesi olduğum sultanım odur
(Melayê Cizîrî, 2013: 216-217)

*Husna hebîb û lutfê yar avête dil 'işqa xedar
Lew selbi kir jê îxtiyar wê husnê ev îcabi da*

O güzelliğiyle lutfu acımasız bir aşk bıraktı gönlümüze
Aarak elimizden iradeyi zorunlu kıldı bunu bize
(Melayê Cizîrî, 2013: 212-213)

Yukarıdaki beyitte geçen “meger fil im/fil gibiyim” ifadesi, âşğın hem genel tanımına hem de Mela'nın belirlediği çerçeveye uymamaktadır. Çünkü çalışmada tarif etmeye çalıştığımız âşık, acılar içinde, maşûğa muhtaç, onun kapısında sadakatle bekleyen bir tip olarak ön plana çıkmaktadır. Âşğın, aşk ateşine karşı “fil” gibi gücüyle maruf bir hayvana teşbih edilmesi pek alışık olduğumuz bir benzetme olmadığı gibi âşık tanımının genel çerçevesiyle de çelişmektedir. Bu çelişkili durum üzerine incelediğimiz eserin yazma nüshalarına baktığımızda Mela Ehmedê Zivingî nüshası hariç diğer nüshalarda “meger fil im” ifadesi yerine “Bilaqîl im” ifadesinin bulunduğunu tespit ettik. Bu ifade, âşık tanımını açısında doğru bir yargıya işaret etmekte ayrıca beyitteki çelişkiyi de gidermektedir. “Bilaqîl im/Tek kelime etmeyenim” ifadesi ile mısra tekrar ele alındığında âşğın itaatkârlığı öne çıkmaktadır. Şarih Mela Ehmedê Zivingî de (2013: c1, 138) elindeki nüshada her ne kadar “fil gibiyim” ifadesi bulunsa bile bunun bir çelişki olduğundan şüphe etmiş olacak ki söz konusu mısraı “fil gibi miyim?” şeklinde bir soru cümlesi olarak ele almıştır. Ayrıca “dikarim ez tehemmul kim/tahammül edebileceğimi bilirsin elbet” ifadesindeki sorunu da gören şarih “dikarim/-ebilirim” ifadesinin yanında “nikarim/-ebilmem” ifadesinin de kullanılmış olabileceğini belirterek beyti bu yönde de şerh etmiştir. Âşıkların amansız firakat acısına karşı ne kadar eziyet çektikleri dikkate alındığında bu beytin söz konusu nüshada yanlış istinsah edildiği kanaati hâsıl olmaktadır. Kısaca değindiğimiz noktalar düzeltilindiğinde yukarıdaki beyitten, âşğın dağ gibi iradesinin firakat ateşiyle yandığı ve âşğın bu yangına güç yetirecek durumda olmadığı anlaşılmaktadır. Âşık, itaatkârdır ve aşk yolunda, maşûğa karşı tek kelime bile edecek durumda değildir.

*Pîşe'ê wan xenc û naz e sen'etê 'aşîq nîyaz e
Yar li ber zazan îcaz e şerbeta şîrîn mufa ye*

İşve ve nazdır adeti güzellerin, yalvarmaktadır sanatı âşıkların
Söz meclisinde, tatlı şerbetten içmek şifadır âşıklara
(Melayê Cizîrî, 2013: 124-125)

Âşık tipinin tahliliyle ilgili açtığımız başlıkların çoğunda başlık ile ilgili başka tanımları da ister istemez vermek durumunda kaldık. Çünkü Mela, bazen aynı beyitte âşğın birkaç tanımını bir arada vermektedir. Bir arada verdiği tanımlar, alt başlık ile uyumlu olduğundan ve bu tanımlarla ilgili örnek beyit sayısı da fazla olduğundan bunlar için ayrı başlık açmak yerine kısaca açıklama yapmanın daha doğru olacağını düşündük. Yukarıdaki beyitte de âşğın farklı bir yönü anlatılmaktadır. Maşûğun işve nazlı tabiatına karşılık itaatkâr bir âşık portresi çizen Mela, mü'minin en büyük silahı olan duanın, âşık için meslek olduğunu ifade etmektedir. Âşık duayı meslek edinendir.

4.9. Âşık Esirdir

*Êsir kirim zulfa çekek ew horîya şubhet melek
Tirdan ji reştüzên helek mecrühê qewşê purweşîn*

Esir kıldı beni o çengelli zülüfler o melek sıfatlı güzel dilber
Siyah kirpiklerinden üstümüze atılan oklarla yaralandık

Aşk, özgür olmaya özgürlüğe engeldir. Aşk esarettir ve âşık da esirdir. Güzelliği hûrilerin güzelliğiyle ifade edilen maşûğa köledir âşık. Onun çengel gibi zülfüne yaralı gönlünü kaptırmıştır. Âşık, maşûğun kapısında hazır bekleyen köle gibidir. O, iradesini ve hürriyetini maşûğun güzelliğine feda etmiş bu yönüyle iradesinden de geçmiş olandır. Mela'ya göre bu teslimiyet durumu aşkın doğasında bulunan bir zorunluluktur. Bu yolun yolcusu, maşûğun hüsnüne iradesini teslim etmek zorundadır.

4.10. Âşık Maşûğun Sıfatlarıyla Bezenendir

*Me'şûq û 'aşîq herdu lat meczûbi dê yek bin sıfat
Hîna ku bû yek iltifat be'dek sıfatan hisse da*

Âşık ile maşuk bir olunca müncezip olur sıfatlar birbirine
İltifat edince biri diğerine birleşmek ister sıfatlar tümüyle
(Melayê Cizîrî, 2013: 40-41)

Sahîh-i Buhârî'de (2012: 638) geçen bir hadiste Allah şöyle buyurmuştur:

"Kim benim dostuma (velime) düşmanlık yaparsa ben de ona harp ilan ederim. Kulum kendisine farz kıldığım bir şeyden bence daha sevimli olan bir şey ile bana yaklaşmamıştır. Kulum farzların dışındaki nafil ibadetler ile bana sürekli yaklaşır. Sonunda ben onu severim onu sevdiğimde; duyan kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum."

Âşık, maşûğa kavuştuktan sonra onun vasıflarına bürüneceği anlatılmaktadır. Burada kasıt elbette âşık maşûğa kavuştuğunda âşık da ilah olur anlamı değildir. Ne mutasavvıf şairlerin böyle bir kastı olabilir ne de İslam inancı böyle bir sapmaya müsamaha gösterir. Mesele, âşğın Allah'ın sıfatlarıyla bezenmesi onun emrettiği ve kendisinde de bulunan sıfatların âşıkta da zahir olması demektir. Yoksa Allah, kibriya sahibidir ve bu sıfat yalnızca onun için makbuldür. Kibriya kullanır edinebileceği bir sıfat olmadığı için bir bütün olarak tasavvuf kültüründe salıkların kibirden uzak olmasıyla ilgili sayısız nasihat bulunmaktadır.

4.11. Âşğın Nihai Amacı Vahdettir

*Qesti wehdet dikirit rûhi bi rûh
Wer ne, aşîq ji wisalê çi xerez*

Ruhlar birbirleri ile birleşmek ister her an
Yoksa âşğın vuslat istemine ne hacet
(Melayê Cizîrî, 2013: 328-329)

Mela, yukarıdaki beyitte âşğın visalden kastettiği şeyin aslında vahdet olduğunu dile getirmiştir. Yani âşğın nihai hedefi ve yegâne arzusunun vahdet olduğunu belirtmiş, vahdet olmadan kavuşmanın anlamsız olacağına dikkat

çekmiştir. Burada âşığın talep ettiği kavuşma halinin maddi âlemde değil ruhi âlemde olacağı ilk mısradaki “rûhi bi rûh” ifadesiyle netleşmektedir. Fakat ruhlar âleminde gerçekleşecek olan bu visalin ve visalin sonucunda olacak vahdetin tam olarak mutasavvıflar hayattayken mi yoksa öldükten sonra mı gerçekleşeceği konusunda net bir sonuca varmak pek kolay görünmemektedir. Bu konu ile ilgili bazı araştırmacılar kesin bir sonuca işaret etmemişlerdir (Pala, 2015: 476), bazıları ise (Uludağ, 2012: 375, El-Ekberi, 2006: 1219-1220) dünyada ruhen bir birleşme olabileceğini ve visalin de âşığın sıkıntıda ve rahatta maşûk ile birlikte olmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Burada önemli bir kaç soru belirlemektedir. Söz konusu visal, dünyada gerçekleşebiliyorsa ve bu visal darlıkta da ferahlıkta da Hak ile birlikte olma anlamına geliyorsa, âşığın yegâne kurtuluş olarak gördüğü visal ve vahdetten sonra sıkıntıya girmesi sıkıntı yaşaması mümkün müdür? Âşığın kendinden geçme halinin (cezbe) de visalin bir sonucu olduğu söylenmektedir. Acaba kendinden geçme visal ile mi yoksa dünyada (hayattayken) Allah’ın tecellilerine mazhar olmakla mı gerçekleşir? Kendinden geçme ifadesi veya cezbe hali, visal veya visalin sonucu olan vahdeti ifade etmek için eksik ve hafif görünmektedir. Çünkü mutasavvıfların arzu ettiği kavuşma durumu tasavvuf yolunun son merhalesine işaret eder. Konu ile ilgili olarak Yahya B. Muâz vuslat haline erenler hakkında şöyle buyurmuştur: “Âlimler dört türdür, Tâib (tevbe eden), zâhid, müştak (şevk hali yaşayan), ve vâsıl. Tâib tevbesiyle, zâhid zühdüyle, müştak da haliyle perdelenmiştir. Vâsıla gelince hiçbir şey onu Hakk’dan perdeleyemez.” (El-Ekberi, 2006: 1220). Buradan vuslata ermenin tasavvuf yolunda ne kadar yüce bir makama işaret ettiği anlaşılmaktadır.

*Meşîha mest û şekerleb bi me da mey ji peyalê
Negiham secde bibim pur xecilîm ez ji wîsalê*

Mestane gelip sundu bize piyaleden, ol şeker dudaklı
O visalden ötürü secdeye varamadım utancımından
(Melayê Cizîrî, 2013: 184-185)

*Secdeya şukrê carek ferz e di wîsalê
Ne perde bê sitarek li ber wechê hilalê
Ehsenellahu tebarek ji sirra wê cemalê*

Şükür secdesi farz olur vuslat anında
Hilal yüzlü sevgilinin yüzünden perde kalkınca
Bu güzelliğin sırrı için ehzenellahu tebarek
(Melayê Cizîrî, 2013: 488-489)

*‘Umreke dîr bûm ji canan ketme benda firqetê
Nagihan perde hilanî go Melayim esselam*

Hicranla uzak durmuşken sevgiliden bir ömür boyu
“Selam olsun sana Mela’m” deyip attı aniden yüzündeki perdeyi
(Melayê Cizîrî, 2013: 370-371)

Diwan’da bulunan Feqîyê Teyran ve Melayê Cizîrî müşaairesinde Feqîyê Teyran, visalin ölümden önce mümkün olabileceğini belirtmektedir. Aynı şekilde Mela da ölümden önce visale mazhar olduğunu belirtmektedir. Fakat yukarıdaki beyitlerde kastedilen visal, ardından vahdetin gerçekleştiği visal midir yoksa visalin başka bir türü mü kastedilmiştir? Veya bu beyitlerdeki visalden kasıt tecellilere vasıl olmak mıdır? Bu konuda netlik bulunmamakla beraber Melayê Cizîrî (2013: 40-41), vahdetin de ölmeden önce mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Mela, visal ile

ilgili beyitte insan ruhuyla alakalı önemli bir özelliği de belirtmektedir. Ona göre insan ruhu, vahdete meyillidir. Ruh, membaı olan ilahî kaynağa varmayı arzulamaktadır ve bu arzusu gerçekleştiği ölçüde tatmin olacaktır. Bu bağlamda Mela, âşığın biricik hedefinin maşûğuna kavuşarak, onunla rûhi âlemde vahdeti gerçekleştirmek olduğunu belirtmektedir.

5. Sonuç

Aşk gibi tecrübe edilerek anlaşılabilir bir durumu ilmî bir çalışma konusu olarak ele almak ve bu durumu ilmi araştırma metoduyla anlamaya çalışmak ne kadar verimli olur bilinmez. Belki de her araştırmacı ve okuyucu, bilgisinden ziyade kendi tecrübesi kadar ele aldığımız beyitlerdeki hikmeti idrak edebilir. Melayê Cizîrî de bu konunun idrakiyle ilgili iki insan tipine işaret etmektedir. Ona göre dertsiz olan başlar, aşkın derdini anlamaktan uzaktır. Aşkın derdini yüreğinde taşımayan da aşkı sormak beyhudedir. Onlar aşkın cahili sayılmaktadırlar. Aşkı ancak ikinci gruptaki insanlar anlayıp anlatabilirler. Onlar, yürekleri aşkın ateşiyle dağlanmış dertli insanlardır (2013: 52-53).

Kendisini söz ikliminin mîri, şiir sanatının, Kürt edebiyatının cihangiri ve âşıklar güruhunun piri olarak tanıtan Melayê Cizîrî (2013: 144-145), “âşık” kavramının mânâsı ve âşık tipiyle ilgili birbirinden değerli tanımlar yapmıştır. Âşığı tanıtan genel tanımların yanında onun farklı özelliklerini de beyitlerinde ele almış okuyucu için aşkın sır perdesini kısmen aralamıştır. Hayatıyla ilgili diğer mutasavvıf şairlerin geneli gibi pek fazla bilgi bulunmayan Mela, Dîvân’ında haliyle ilgili oldukça geniş bilgiler vermiş “âşığı” yani kendisini birçok yönüyle tanıtmıştır. Bazen “âşık” kelimesini kullanarak onunla ilgili görüşünü ifade etmiş bazen ise bizzat kendi adını ve mahlasını kullanarak âşık tipine işaret etmiştir. Melayê Cizîrî’nin âşık tipiyle ilgili tanımları sözlüklerde belirtilen çerçevenin dışında değildir. Sözlüklerde bahsedilen özelliklerin her birini Mela, kendi şiirsel üslubuyla ifade edip kendi tecrübeleriyle delillendirmiştir. Fakat Mela’nın beyitleri sözlüklerde geçen “âşığın” özellikleri için sadece birer şahit beyit olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü onun beyitlerinde genel çerçevesi çizilmiş olan âşık tipiyle ilgili derin ve tecrübî bilgiler aktarılmaktadır. O, sözlüklerin anlattığı “olanın”, nasıl ve ne şekilde “olduğunu” açıklamıştır. Çalışmamızda âşık tipini on bir alt başlık altında inceledik. Fakat birçok başlıkta, birden çok “âşık” tanımını bir arada vermek durumunda kaldık. Âşık tipinin anlaşılması için zorunlu olarak değindiğimiz “aşk” ve “maşûk” kavramları da ele aldığımız birçok başlıkta farklı yönleri ve tanımlarıyla ön plana çıktılar. Bu üç kavramı birbirinden ayırmak mümkün olmasa da biz incelememizin asıl konusu olan âşık tipine yoğunlaştık ve bu kavram ile ilgili Melayê Cizîrî Dîvânı’nın bütünü tarayarak, âşık tipini dîvân bütünlüğünde tahlil ettik. Böylelikle farklı yerlerde bulunan fakat aynı konudan bahseden beyitleri bir araya getirip şairin konu ile ilgili görüşünü tahlil metodunun sağladığı bütünlük içerisinde anlama ve anlatma fırsatını elde ettik. Mutasavvıf şairlerin fikir atlasını oluşturan tasavvufî meşrebın meseleleri ve kavramları zincir halkaları gibi birbiriyle bağlı olduğundan bu meselelerin bir kısmını açıklamak zorunda kaldığımız için kısaca açıkladık. Fakat birçok tasavvufî mesele farklı bir çalışmaya konu olacak kadar

geniş olduğu için çalışmamızın sınırlarını ihlal etmemeye özen gösterdik.

Kaynakça

- Ahmed Gazâlî (2012). *Sevânih 'u-l Uşşâk*. (çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya). Ankara: Hece yayımları.
- 'Eclûnî (1997). *Keşful-Heḫfâ*. Beyrut: Dar'ul Kitab'ul 'Ilmîyye.
- Fehreddîn-i 'Irakî (t.y.). *Dīvân-i 'Irākî*. Se'îd Nefisî (haz.). Kitâbhane-i Senâî.
- Feqiyê Teyran (2011). *Dîwana Feqiyê Teyran*. Seîd Dêreşî (haz.). Diyarbakır: Lîs.
- Hâfız-ı Şîrâzî. (2013). *Hâfız Divânı*. (çev. Hicabi Kırlangıç). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Hâfız-ı Şîrâzî, (1388). *Dīvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî*. Nâhîd Ferşâdmîhr Tahran: İntişârât-i Gencîne.
- Kılıç, M. E. (2014). *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Sufî
- Melayê Cizîrî (2013). *Dîwan*. (çev. Osman Tunç). (haz. Selman Dilovan). İstanbul: Nûbihar.
- Mevlâna Celâleddîn Rûmî (2004). *Mesnevî*. (çev. haz. Adnan Karaismailoğlu). İstanbul: Yeni Şafak.
- Pala, İ. (2015). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Îmam Buhârî (2012). *Sahîh-i Buhârî* (çev. Abdullah Feyzi Kocaer). Konya: Hüner Yayınevi.
- Selâhaddin Ed-Dimeşki El-Ekberi (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. (çev. Zafer Erginli, İlyas Karıslı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rifat Resul, Sevinç Yavuz, Salih Yavuz.). Trabzon: Kalem Yayınevi.
- Senâî-yi Ğeznevî (1362). *Dīvân-i Hekîm Ebu'l-Mecdūd Bin Âdem Senâî-yi Ğeznevî*. (haz. Moderris Rezevî, Muhammed Teķî). Tehrân: Kitabhâne-yi Millî-yi İrân.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Zivingî, M. E. (2013). *Gerdeniya Gewheri Şerha Dîwana Melayê Cizîrî*. (haz./çev. Emîn Narozi). Stenbol: Avesta.